

מתוך התייחדות עם דמותו הרוחנית של האדם, עם אותה דמות הממשיכה לחיות בלבבות ולהקרין בהם ומסביבם, אנו מסוגלים גם להבחין לצליליו הנוגים, הקרובים-הרחוקים של אותו „מזמור אחד, שאבד לעד“, ושוב גלומה בעצם כל מהותו של האדם שהלך בלא שביטא את עצמיותו בשלימותה. וה„מהות“ הזאת של גדליה אלוך היתה מהותו של היסטוריון בעל שיעור-קומה, של אדם אשר שרידי זמנים קדור מים ועדויות ימים רחוקים מצטרפים ברוחו לאחדות חדשה, מתרקמים בנפשו לדמות שלמה, התובעת ממנו, ברטט החיים הגלום בה, את תיקונה, ומכריחה אותו בחיוניותה להעלותה כעולם מלא — ולהחזירה לחיים.

עולם זה הקם ראשונה לתחיה ברוחו של ההיסטוריון והתובע ממנו את תיקונו — הוא בעצם גם ביטוי הראשוני, האישי, של ההיסטוריון, של אחדותו ואהבתו, של אירצונו ומריו, של חלומות נעוריו ושל נסיונות-חייו, של המיית-לבו, סערת-רוחו ו„כי-סופי נפשו למרשם ולטוב“. ומשום כך דמותו האמיתית של ההיסטוריון מתגלית בייחודו המדעי; בייחודם של ראשית מחקרו ועינו, של המקורות שהוא מרבה להשתמש בהם בחקירותיו, של שטח-החיים שהוא מעונין ביותר, בהארתם, וכן בייחודן של שיטות החקירה והעיון שהוא רגיל לנקוט בהן; וכמובן, אף בדרך הסברתו ובסגנון הרצאתו.

ב

התקופה הראשונה והעיקרית, אשר בה ריכז אלוך את מחקרו ועינוו ההיסטורי, היא תקופת התלמוד, וביחוד בארץ ישראל, התקופה מחורבן הבית עד כיבוש הארץ על ידי הערבים. המקורות שהוא הרבה להשתמש בהם במחקריו ובעינוו ההיסטוריים היו מקורות ההלכה, קודם כל זו שבמשנה ובתוספתא, בבבלי ובירושלמי, בספרות המדרשים, הקדומה והמאור הרת, ובהלכות ראשונים. בבקיאותו הרבה הקיף אותה במדה בלתי מצויה, ובהתמדתו הגדולה הוסיף מיום ליום להרחיב את ידיעותיו ואת בקיאותו, ולא החסיר דבר וחצי-דבר מהלכות שנתחדשו בשדה המדע. אך לא זו בלבד. הוא חשף את יסודות ההלכה שבספרים החיצוניים והגנוזים, בספרי פילון ובספרות הנוצרית הקדומה לסוגיה וצורותיה. ממנהגי קבורה ומסדרי תעניות, ממטבעות של ברכות ומכוהן שבמקדש, מתחומן של הלכות טהרה ומבירורה של טומאת נכרים, מדיני ירושה ומהלכות עבדים וכיוצא בהם, העלה קטעי דברים ושרידי רשומות, המקובלים בנוסחאות תפילה ובמטבעות של מנהגים, לדרגה של מקורות בעלי ערך ראשוני להוספת קיום ותוים,

על גדליה אלוך

ב. צ. דינבורג

„עוד שיר מזמור אחד היה לו — והנה אבד המזמור לעד“, אמר המשורר. והדברים אמורים בגדליה אלוך. ואולם כשאנו באים לתנות ברבים את הצער ואת הכאב עלינו ללכת בדרכי קדמונים, כמנהג ירושלים, „לספר אחרי הנפטר דברים שיש בו“, דייקו חכמים ואמרו: דברים שיש בו ולא שהיו בו. כי רק

דקא מירתחא ביה, בעמידתו על האמת שלו ואותה קפדנות המוסרית שלו בשאיפתו להבליט את הניגוד בדעות, ולא להחלישו על ידי טשטוש ושפת נוסחאות.

הוא הפליג להיסטוריה דרך האוניברסיטה העברית. כאן עבר אסכולה פילולוגית, גם תלמודית וגם קלסית. כאן רכש לו את שליטתו במכשירי המחקר המודרני, וכאן נכנס לפני ולפנים מן המקורות החיצוניים של תקופתו. וכדרכו בתלמוד כן גם דרכו במקורות אלו. גם בהם רכש לעצמו ידיעה מופלאה, שליטה יוצאת מן הכלל, וידע לשלב ולהשלים השלמה אורגנית את המקורות החיצוניים — הכתובות והפירושים, ספרות הכנסיה הנוצרית והמסורת הספרותית ההלניסטית, וכך תפס את הדברים גם בדרך התחום ההדרגית וגם בדרך גיבושם ההיסטורי.

ד

מימי תסיסות חברתיות ומפכות מדיניות, מומני מרד לאומי ופולמוסים אידיאולוגיים, הפליג אלון לתקופה רחוקה. ממלחמותיהם של מעמדות על חלקם ב"נכסי הכלל" ומהיאבקות של שכבות עם על מקומן בחברה, מהתנצחותן של מפלגות על שלטון במדינה ומהתחרותם של זרמים על כיבוש לבבות בדור — הוטס אלון לתקופת הבית השני והתלמוד. האיש רגיש ביותר לבעיות חברה ועם, לשאלות הצדק החברתי, החירות הרוחנית והאושר האישי. פעיל היה בשורות ההגנה וכן במפלגת פועלי ארץ ישראל אשר את חייה חי. וגם בתוך העבר היתה עינו חודרת לגופי ענינים אלה וידע לחשוף אותם ולהאיר אותם מבעד לכיסויים וצעפים שעוטפו בהם בזמנם ובדורות הבאים. הוא לא ידע ליאות בחקירתו וריתו להעלות בדמותם ובצבינתם את היסודות החברתיים של זמנים רחוקים. גשיאים ודיינים, חכמים ובני חכמים, מיוחסים ואנשי המון, רשויות ושלטונות, דרכי מסים וסדרי ממשל — שטחים אלה ודומיהם היו נושאי מחקריו, ומסקנות חקירותיו הוסיפו עמו דים חדשים לא מעטים להיסטוריה החברתית שלנו בארץ ישראל במאות הראשונות לספירה הנוכחית.

ה

וכאיש כן סגנונו. סגנונו כולו "לשון חכמים". כולו ספוג תרבות לשונית של דורות לימוד וחקירה, סגנון המשנה והמדרש, עשיר הביטוי, שואף למיצוי מדויק של המחשבה ודרך המחשבה. מתוך שמירה קפדנית על גוניה ובני-גוניה הגלומים בקיפולי המשפטים הצדדיים והמאמרים המוסגרים, ובבחירה המחושבת של מלות היחס ותארי הפועל. סגנון

תגים ושרטוטים, לדמותה של אותה תקופה, שהצטיירתה השלמה בנפשו היתה לו ראשית דחיפה להפלטתו אל תחומיה. הוא השכיל להראות במחקריו מה רבים הם המעינות השופעים דעת העבר, המפכים במקורות ההלכה, ולהוכיח, כי בחילוקי דעות של חכמים ובהבדלי מסורות של בתי-מדרשות מרטטים בחינוכותם שרידי הויה היסטורית גדולה, שרידים המאפשרים לו לעתים להציץ לפני ולפנים של דורות ומנים, לראות בכבשונה של התהוות שכבות עם חדשות ושל התפתחות מוסדות שלטון.

נקודת-המוצא שלו בדרך עיונו בהלכה כבמקור היסטורי היתה ראייתו את בית-המדרש כבית-הועד, ואת בית-הועד כמוסד הקשור בשלטון בעם ובהנהגתו המדינית והחברתית. אין בית-המדרש רק מקום לתלמודה של תורה, לדעת דברי חכמים ולהבין לקח קדמונים, אלא מקום-הוראה שממנו יוצאת הלכה לישראל: כזאת תעשו וכזאת לא תעשו; וכל הוראת הלכה קשורה בהוראת הרב לתלמידיו: בהסדר ברה מבוססת על דרישת המקרא ובמיצוי הנוהג ובהנמקתו.

וכך נוצר אותו קשר אורגני שבין הצורה הספרותית של ההלכה לבין תפקידה התחוקתי בחברה ובמוסדות השיפוט שלה ובין מקומה כמקצוע לימודי, כמשנת חכמים אשר שנו לתלמידיהם. ומכאן, שאין אתה יכול לעמוד על משמעותה ההיסטורית של ההלכה אל מתוך ניתוח קפדני של תכנה הלימודי-ההלכי ומתוך חישוף צורתה הספרותית. ואלון היה האיש שייחד את עצמו בדרך חקירה זו. (למשל, ב"טומאת נכרים", בפרשת בגדי הכהן הגדול וכו').

ג

ממשכנות התורה והתלמוד בליטא, אשר דמותם תיארה אלון במסתו המצויינת על "ישיבות ליטא" ("כנסת" תש"ג) — מסה שיש לה חשיבות רבה גם מבחינה אבטוביוגרפית רוחנית-מוסרית — הפליג גדליה אלון במחקרו ההיסטורי לבתי-המדרשות של יבנה ואושא, צפורי וטבריה, ואף של סורא ופומפדיתא. באותן הישיבות, שבהן עוצבה דמותם של אישי התורה על ידי חינוכם לעצמאות המחשבה מתוך שיוורו של לימוד התורה בתוך חקירה-ודרישה, מתוך הפעלה שלמה של כל אישיות התלמיד לשם העלאת אמתה של תורה בזויה המובהק ומיצויה בדרך הב-רקתה, שם גם עוצבה דמותו של גדליה אלון, איש התלמוד. משם הביא לא רק את השליטה במקורות התלמודיים, אלא גם את כושר הניתוח המעמיק, את חריפות התפיסה ואת יכולת המיצוי המכסימאלי של התוכן הגלום במקור, את התקיפות של "אורייתא

על דעתם אנשים שאינם לנים באהלן של המקצוע.
 הן רק עתה ניגש אלון לסכם את מסקנות הקירותיו
 המרובות.
 נדע להעריך את אשר הניח אחריו לאסוף את
 פזריו ולשמור על הברכה אשר בהם.

שיש בו משום ביטוי רב רושם למזיגת טמפרמנט
 נסער של אישיות חברתית נלהבת עם כוח-הריסון
 של מלומד בעל מצפון מדעי מפותח מאד.
 המדע ההיסטורי היהודי איבד אפשרות גדולה.
 האבידה היא גדולה הרבה יותר ממה שיוכלו להעלות